ВІДГУК
офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора Орлова Юрія Володимировича на дисертацію Давиденко Тетяни Михайлівни за темою «Кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки (на матеріалах практики країн Європейського Союзу)», подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність дослідження. Економіка – інституціональне осердя будь-якої політики. І хоча як перше, так і друге напряму залежать від культури, нерозривно з нею пов'язані, навряд чи буде відкриттям виявити, що саме економічна підсистема соціального організму визначає генеральні параметри, міри можливого у його розвитку. Певна річ, успішна економіка – це, передусім, розвинена культура господарювання, інноваційне мислення. Але також – і ефективна правова та правоохоронна, судова системи. Й у викладеному баченні функціональних міжсистемних взаємозв'язків соціогенези немає геть нічого нового. Як, власне, і у тому, що тіньова економіка, олігархат, економічна злочинність є тими явищами, феноменами, що підривають найглибші засновки суспільної консолідації, зумовлюють знедержавлення легітимності, послаблення демократичних, ліберальних засад сталого цивілізаційного поступу.

У цьому аспекті Україна має вкрай вразливе становище. Перебуваючи по суті у незавершеному посттоталітарному політекономічному, загальнокультурному транзиті, наша держава і суспільство зіткнулись з трагедією російської збройної агресії. На хронічні проблеми недорозвиненості економічних інститутів, на проблеми їх значної тінізації, криміналізації наклались фактори комплексної воєнно обумовленої обструкції цілих галузей народного господарства. Істотно змінилась структура економічних відносин, багаторазово інтенсифікувався оборонно-промисловий, гуманітарний сектори виробництва, обігу активів, зросли обсяги бюджетних асигнувань, міжнародного трансферу товарів і послуг. Й за відомими в кримінології

закономірностями це не могло не позначитись і на характері економічної злочинності. Зросли та специфікувались обсяги та схеми корупційної злочинності, зокрема в оборонно-промисловому комплексі; видозмінилась структура та зріс рівень кримінальних зловживань з гуманітарною допомогою, привласнень, розтрат бюджетних коштів; фіксується сплеск кібершахрайств, відмивання (легалізації) майна, одержаного злочинним шляхом тощо. Відтворення цих кримінальних практик ще більшою мірою послаблює державу в умовах війни, створює додаткові перешкоди для формування, зміцнення оборонного потенціалу, стійкості суспільства до викликів російської збройної агресії .

З цієї перспективи злочинність у сфері економіки належить до числа одних з найнебезпечніших чинників пригнічення життєвих сил українського народу. Її поширення лише посилює руйнівні ефекти війни, а надто у їх проєкції на майбутнє, на майбутні покоління українців. Тому і розробка наукових рекомендацій, пропозицій щодо підвищення ефективності запобігання цим кримінальним правопорушенням – пріоритетне завдання сучасної кримінології. На його виконання спрямоване дисертаційне дослідження Давиденко Тетяни Михайлівни, тема якого, відтак, вирізняється своєю актуальністю, а її розробка – теоретичною і прикладною затребуваністю.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня достовірність.

Дисертація є класичним, у форматі академічної юридичної науки, поєднанням теоретизування із практичною спрямованістю пропозицій та рекомендацій. Дослідницький процес спирається на фундаментальні та прикладні наукові праці з філософії, економіки, кримінального права, кримінології, інших суміжних галузей знань, а також на репрезентативну емпіричну, нормативно-правову базу. Зроблені на основі їх системного опрацювання висновки, положення, які визначені дисертанткою як такі, що претендують на наукову новизну, є, таким чином, достовірними.

Крім того, не можна не відзначити й високий рівень фахової компетентності, відповідні творчі здібності самої здобувачки ступеня доктора філософії, які надали їй змогу осмислити цілісну наукову проблему, вибудувати логічно стрункy, доктринально та методологічно виважену композицію дослідження, виділити та опрацювати різнорідну емпіричну інформацію, надати опис та пояснення найбільш суттєвих складових кримінологічного забезпечення економічної безпеки, запобігання злочинності у сфері економіки в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) та України у їх взаємозв'язку та концептуальній (парадигмальній), інституціональній цілісності.

Науковий апарат дисертації Т. М. Давиденко є достатньо високим, матеріал викладений чітко, доступно та юридично грамотно.

Структура роботи, перелік і зміст розглянутих питань свідчать і про **новизну дисертаційного дослідження.** Дисертація відноситься до числа робіт з напряму порівняльної кримінології, тобто тих, які заточені на виявлення та запозичення перспективного зарубіжного досвіду у сфері протидії злочинності загалом та економічної злочинності зокрема. В цьому полягає її основна цінність, адже українське суспільство є вільним та відкритим, спрямоване у вільний світ, пов'язуваний з європейським цивілізаційним простором.

В цьому ж ключі, до речі, варто сприймати й Війну за Незалежність України, як війну часу швидкого, ліберально-гуманістичної установки європейського прометеїзму проти часу повільного, проти євразійського епіметеїзму, конденсованого у контурах сучасного російського фашизму. Російський фашизм є суть агресивна архаїка, що втілює прагнення уповільнити плин часу, відтягнувши внутрішню сингулярність, а по суті соціальний вибух, з яким відбудеться прорив до майбутнього. Для цього необхідні укорінені в минулому практики, актуалізація епосу війни, нова-стара мілітарна домінантність соціальності. Такою є вимога циклосу; невротична нав'язливість травми війни вимагає онтологізації; у циклосі і війні

циклічні. Прорив до кайросу, до мисленнєвої множинності, примноження екзистенцій – означає смерть циклосу, означає смерть міфу і режиму, який на ньому тримається. Тож війна постає як засіб збереження живучості сучасного російського фашистського режиму у деякій, хоча й не тривалій, але перспективі. Зрозуміло, що цей засіб є неадекватним, спирається на ірраціональність окремих персоналій, російських політиків, кримінолого-психоаналітичне профілювання яких – справа окремих досліджень. Але, тим не менш, з функціональної точки зору, війна презентує спробу агресивну заперечення росією майбутнього. Щонайменше – європейського майбутнього України. Останнє ж спирається не лише на екзистенції цивілізаційної ідентичності українства, а й на цілком прагматичні механізми її підтримання через економічні зв'язки. Саме тому протидія кримінальному тиску на ці зв'язки є вагомою передумовою і для успішного стримування, відсічі російської агресії. І в дисертації ця думка хоча і не явно проводиться, проте на імпліцитному рівні зчитується із самого авторського замислу, із самої постановки наукової проблеми, визначення предмету дослідження.

Варто наголосити і підтвердити. що в дисертації вперше аргументовано, що нормативно-правова система ЄС щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки становить цілісну, структурно впорядковану кримінологічну систему, яка ґрунтується на поєднанні норм міжнародного права, права ЄС та національного законодавства країн-членів і забезпечує економічну безпеку Союзу шляхом реалізації рішень Конгресів ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, міжнародних стратегій і програм протидії злочинності, директив і регламентів ЄС, кримінального законодавства країн-членів, а також практики ЄСПЛ. Крім того вперше на основі аналізу показників офіційної статистики за 2021–2025 рр. встановлено, що найбільш поширеними формами кримінальних правопорушень у сфері економіки країн ЄС є шахрайство, привласнення активів, конвертація (легалізація) грошових коштів та фальсифікація фінансової звітності, поширення яких зумовлюється комплексом

взаємопов'язаних економічних, політико-правових, соціальних та інституційних детермінант, серед яких ключову роль відіграють нестабільність фінансових ринків, корупційні прояви, міграційні процеси та недосконаліть механізмів фінансового контролю, обумовлюючи формування сучасної кримінологічної політики ЄС щодо забезпечення економічної безпеки.

Низку доктринальних положень було удосконалено. Це стосується теоретичних підходів до розвитку кримінологічних парадигм у європейському просторі (класична, соціологічна, запобіжна, безпекова) та формування європейської системи запобігання кримінальним правопорушенням за рівнями: національним (особливості теоретичних підходів і практичних механізмів запобігання кримінальним правопорушенням у межах окремої країни), регіональним (формується у межах групи країн, об'єднаних спільними правовими традиціями та інституційними механізмами співпраці щодо запобігання кримінальним правопорушенням – ЄС) і міжнародним (охоплює механізми співробітництва країн щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя, формування універсальних стандартів діяльності кримінальної юстиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням).

Викликає інтерес також і удосконалена характеристика суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах ЄС шляхом їх систематизації за рівнями: безпековим – суб'єкти формування економічної та фінансово-економічної безпеки Council of Europe; European Parliament; European Commission; European Central Bank; European Court of Auditors; стратегічним – міждержавні інституції формування кримінологічної політики у сфері економіки та забезпечення кримінологічної безпеки (Europol, EFECC, OLAF, EPPO, ECCD, GRECO, MONEYVAL, FATF); оперативно-запобіжним – суб'єкти реалізації кримінологічної політики ЄС, діяльність яких охоплює пруденційний економічний контроль (Financial Conduct Authority, BaFin), інститути внутрішнього аудиту та економічного контролю (Guardia di Finanza), системний моніторинг економічних операцій і платіжних

транзакцій із використанням аналітичних технологій, розмежування повноважень органів економічних розслідувань (Bundeszentralamt für Steuern), а також інтеграцію економічної розвідки з антикорупційними механізмами та міжнародним обміном інформацією.

Певна частина наукових положень дістали свого подальшого наукового розвитку. Це стосується, зокрема, наукового обґрунтування нормативно-правового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах ЄС як багаторівневої системи правового регулювання, що ґрунтується на поєднанні нормативно-правових актів права ЄС основного та оперативного рівнів, які формують єдині стандарти криміналізації економічних правопорушень, відповідальності юридичних осіб, протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, захисту фінансових інтересів Союзу та функціонування наднаціональних інституцій й забезпечує гармонізацію кримінологічної політики держав-членів і створює правові передумови для формування ефективної системи запоігання економічній злочинності в межах ЄС. Позитивно також варто оцінити й іноваційні положення щодо перспектив впровадження в діяльність правоохоронних органів України механізмів оцінки ризиків в країнах ЄС, які базуються на системному аналізі фінансових потоків, криміногенних факторів вразливості економічних секторів через реформування механізмів фінансового моніторингу та режиму подання звітів про підозрілу діяльність (Suspicious Activity Reports – SAR); запобігання відмиванню коштів (Money Laundering Regulations – MLR); посилення контролю за діяльністю юридичних осіб шляхом розвитку інституту реєстрів компаній («Companies House») із використанням сучасних інструментів кримінологічної розвідки (пошукових систем – OneLogin, Python, та технологій – BigData Technologies, Internet of Things Technologies) тощо.

В межах рецензованого дослідження виправданим видається прагнення дисертантки обґрунтувати деякі нові теоретичні положення, уточнити зміст окремих понять та категорій, що мають значення для кримінологічної науки, а

саме: кримінальні правопорушення у сфері економіки, кримінологічне забезпечення, детермінація, запобігання тощо. Дисертанткою по-новому вирішені окремі теоретичні питання теми дослідження, що свідчить про добрі знання нею теорії кримінального права, кримінології, а також конституційного, адміністративного права, філософії, економіки.

Структура дисертації так само вирізняється новаторським підходом, що не вторить академічній традиції. Так, в дисертації окремо не описується детермінація кримінальних правопорушень у сфері економіки у країнах ЄС та України, вельми побіжно описується й стан цього сегменту кримінальної активності в Україні, не дається характеристика осіб, серед яких вона відтворюється, механізм кримінально протиправної поведінки тощо. Та, проте, є достатньо логічних і доктринальних підстав стверджувати, що структурування наукового пошуку спирається на коректно визначену мету, завдання дослідження, в цілому відповідає його об'єкту та предмету.

Розділ 1 складається з трьох підрозділів, які присвячені визначенню вільних зон наукового пошуку з опорою на характеристику наявних розробок заявленої проблематики, з'ясуванню поняття, завдань запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах ЄС, а також правовому забезпеченню цієї діяльності. Авторка доходить обґрунтованого висновку про те, що запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах ЄС постає не як сукупність окремих національних заходів, а як цілісна багаторівнева система, що функціонує на основі поєднання наднаціонального регулювання, міждержавної координації, спеціалізованого інституційного забезпечення та контрольно-наглядової діяльності за найбільш криміногенними секторами економічних відносин (с. 96 дисертації).

Корисним як з теоретичної, так і прикладної точок зору є опрацьований в роботі досвід кримінологічного забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах ЄС, в результаті чого авторка дійшла висновку, що він, цей досвід, характеризується високим рівнем інтеграції аналітичних, контрольних і правоохоронних механізмів у межах

єдиної системи фінансового моніторингу та економічного нагляду. Комплексний аналіз законодавства та практики Австрії, Італії, Іспанії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Франції, Швеції засвідчив, що універсальної моделі запобігання економічним правопорушенням не існує – кожна країна формує власну інституційно-правову концепцію протидії економічній злочинності, адаптовану до національних правових традицій, структури економіки, фінансової системи та особливостей державного управління. До найбільш результативних практик, що застосовуються у країнах ЄС і можуть становити інтерес для нормативно-правового закріплення належать, зокрема: механізми оцінки фінансових ризиків у системі пруденційного нагляду (Financial Conduct Authority – Німеччина), інститути спеціалізованого фінансового контролю та внутрішнього аудиту (Guardia di Finanza – Італія), а також використання інтелектуальних систем моніторингу фінансових транзакцій на основі технологій штучного інтелекту та Big Data (Австрія, Іспанія, Франція) (с. 98–99 дисертації).

Імпонує намагання дисертантки здійснити у підрозділі 1.3 комплексне опрацювання статистичних масивів інформації про стан економічної злочинності в різних країнах ЄС. Примітно, що Основним видом кримінальних правопорушень є шахрайство, зі щорічною втратою бюджетів країн-членів ЄС – 50–60 млрд євро, причому значна частина цих збитків пов'язана з транскордонними фінансовими схемами. Структурний аналіз шахрайства свідчить, що найбільш поширеною його формою є привласнення активів (86 %) із середнім розміром збитків близько 100 тис. дол. Значну частку становлять також корупційні правопорушення (43 %), що включають привласнення, зловживання службовим становищем, із середнім розміром збитків близько 200 тис. дол. Найменш поширеним, але фінансово наслідковим є шахрайство з фінансовою звітністю (10 %), яке спричиняє збитки до 1 млн. дол. США на один випадок. У цьому сенсі тенденції відтворення шахрайств у економічній сфері в Україні є ідентичними, що

засвідчує й потенційну корисність запозичення прогресивного заруюбіжного досвіду, що довів свою ефективність у кримінально-превентивній сфері.

Розділ 2 репрезентує аналітико-описову та пояснювальну модель стану кримінологічного забезпечення запобігання економічній злочинності в ЄС. Цей розділ складається з трьох підрозділів. Перший з них присвячений виявленню та характеристиці парадигмальних зон розрізнення та специфікації кримінологічних практик економічної спрямованості. Зрештою авторка доходить небезпідставного висновку про те, що розвиток кримінологічних парадигм у європейському науковому просторі безпосередньо пов'язаний із формуванням міждержавної системи запобігання кримінальним правопорушенням, що ґрунтується на поєднанні порівняльних кримінологічних досліджень, системного аналізу соціальних процесів та інституційної співпраці країн у межах європейських інтеграційних структур (с. 163 дисертації).

Заслуговує на схвалення й та частина дослідження (підрозділ 2.2), в якій здійснено небезуспішну, засновану на вмілому опрацюванні емпіричної інформації, спробу дослідити систему суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах СЄ. Обґрунтованими слід визнати положення роботи, в яких відстоюється думка, що інституції ЄС формують кримінологічну політику на безпековому, стратегічному та оперативно-запобіжному рівнях, забезпечуючи нормативно-правове регулювання, моніторинг і прогнозування стану економічної злочинності, розроблення цільових заходів впливу та координацію міждержавної взаємодії. Важливе місце у системі суб'єктів кримінологічного забезпечення запобігання економічній злочинності посідають Europol, European Financial and Economic Crime Centre (EFECC), European Anti-Fraud Office (OLAF), European Public Prosecutor's Office (EPPO), а також міжнародні інституції моніторингового та координаційного характеру – ECCD, GRECO, MONEYVAL і FATF, діяльність яких спрямована на формування міжнародних стандартів, контроль їх

реалізації, протидію корупції, відмиванню кримінальних доходів та іншим формам економічної злочинності.

Підрозділ 2.3 присвячено проблемам кримінологічного забезпечення фіскальної безпеки у країнах. Авторкою встановлено, що у низці країн ЄС чітко розмежовуються фіскальна оптимізація («tax avoidance») та незаконне фіскальне ухилення («tax evasion), що підтверджує кримінологічну значущість запобігання приховуванню прибутку, а також доцільність встановлення відповідальності за штучне виведення бази оподаткування до юрисдикцій зі зниженими фіскальними режимами у випадках, коли такі дії вчиняються організовано або призводять до значних втрат бюджету (Німеччина, Франція). Як резульат – робиться небезпідставний висновок про те, що Імплементація такої позитивної практики у законодавство України сприятиме формуванню стійкої системи фіскальної безпеки, здатної забезпечити баланс між ефективністю фіскальної політики, інвестиційною привабливістю економіки та недопущенням криміналізації фіскальних відносин (с. 165). З такими судженнями є сенс погодитись та визнати їх слушними.

Розділ 3 зміщує фокус дослідницької уваги на питання кримінологічного забезпечення безпеки у сфері економіки в ЄС. Він, як і попередні, складається з трьох підрозділів. В них висвітлюються і прикладні проблеми кримінологічного забезпечення економічної безпеки, і ті, що спрямовані на вирішення доктринальних, концептуальної властивості, питань. Це повною мірою стосується і конкретних, класичних кримінологічних заходів запобігання економічним кримінальним правопорушенням, і дослідженню ролі та кримінологічного функціоналу контрольно-наглядової діяльності в ЄС.

До числа безперечних здобутків дисертаційного дослідження слід віднести те, що авторка зуміла виявити, надати системну характеристику, проаналізувати зміст європейських стандартів щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки, виділено перспективні напрями їх імплементації до системи кримінологічного забезпечення економічної безпеки України, в тому числі і зокрема з урахуванням умов

триваючої російської збройної агресії, воєнного стану. В контексті євроінтеграційних прагнень України і конкретних заходів щодо приведення вітчизняного законодавства, правової системи в цілому до вимог, стандартів Європейського Союзу сформовані в дисертації за цим напрямом рекомендації і пропозиції слід визнати особливо цінними та своєчасними.

Доповнює оглядово-пояснювальну панораму європейського конвенційного простору у досліджуваній сфері вдала спроба його концептуалізації у контурах чотирьох основних кримінологічних (для кримінології європейських країн) парадигм – класичної, соціологічної, запобіжної, безпекової. Зрештою авторка представляє власне синтетичне бачення кримінологічної моделі, що може в подальшому бути використана у цілях протидії злочинності у сфері економіки в України, в тому числі й зокрема в умовах війни та з перспективою повоєнного відновлення.

В цілому сформоване в дисертації бачення кримінологічної моделі запобігання злочинності у сфері економіки в ЄС та висловлені пропозиції, рекомендації щодо використання окремих елементів цієї моделі в Україні слід визнати слушними, обґрунтованими, в достатній мірі новаторськими й такими, що заслуговують на схвалення.

Таким чином, викладене дозволяє зробити висновок про те, що в дисертаційному дослідженні Т. М. Давиденко сформульовано і обґрунтовано достатню кількість інноваційних положень, які свідчать про вирішення важливої для кримінології проблеми підвищення ефективності запобігання злочинності у сфері економіки.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження Т. М. Давтденко відображені у 7 одноосібних наукових публікаціях, серед яких 4 статті опубліковані у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук (категорії «Б»), 3 праці апробаційного характеру.

Сформульовані у дисертації положення, висновки, рекомендації й пропозиції обґрунтовані авторкою на підставі особистих досліджень у результаті опрацювання та аналізу відповідних наукових, нормативно-правових та емпіричних джерел.

Отже, можна вважати, що результати дисертації опубліковані достатньо повно.

Важливість для науки і практики протидії злочинності одержаних в дисертації результатів. Дисертація Т. М. Давиденко має теоретико-прикладний характер. Тому її значення може бути виявлене як у сфері подальших наукових досліджень, так і на практиці.

Основні наукові результати, отримані авторкою, можуть бути використані для подальшої розробки доктринальних проблем феноменології, детермінації економічної злочинності. Практичне значення мають висновки і рекомендації щодо суб'єктів та заходів запобіжного впливу, перспективних напрямів імплементації зарубіжного досвіду (ЄС) в кримінологічні системи України.

Рекомендації щодо використання одержаних авторкою дисертації результатів. Виходячи з викладеного вище, видається, що використання одержаних авторкою дисертації результатів може бути здійснено шляхом відповідної нормопроєктної роботи. Зокрема, на основі положень дисертації варто розробити проєкт Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України щодо удосконалення кримінальної відповідальності кримінальні правопорушення у сфері економіки». Доречною також є підготовка методичних рекомендацій для різних підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції, інших правоохоронних органів з питань запобігання злочинності у сфері економіки.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Детальне опрацювання тексту дисертації Т. М. Давиденко не виявило ознак академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації даних наукового дослідження. Використання результатів інших досліджень супроводжується

посиланнями на відповідні джерела; статистичні відомості, наведені в дисертації, відповідають тим, що опубліковані офіційними розпорядниками статистичної інформації; методи обробки статистичної інформації є науковими, зроблені на підставі їх застосування висновки – репрезентативними.

Позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дисертаційного дослідження Т. М. Давиденко, його наукову новизну та можливість використання пропозицій і рекомендацій для вдосконалення чинного законодавства, практики його застосування, системи протидії злочинності в цілому, необхідно зазначити, що робота не позбавлена окремих положень, які в тій чи іншій мірі виявляються вразливими до критики, спонукають до дискусії, а саме:

1. За текстом дисертації авторка регулярно оперує категорією «кримінологічне забезпечення економічної безпеки». Водночас конкретний її зміст у роботі описується досить побіжно та не фокусовано, що відкриває широкий запитальний простір. Що саме розуміє дисертантка під кримінологічним забезпеченням? Як в дисертації визначається економічна безпека і які загрози (внутрішні, зовнішні) є для неї найсуттєвішими, зокрема в умовах триваючої російської збройної агресії? Чи здійснюється кримінологічне забезпечення економічної безпеки тільки за рахунок протидії економічній злочинності, а чи його (забезпечення) межі поширюються й на інші види кримінальної активності: кримінальна експлуатація природи (незаконні видобування корисних копалин, порубка лісу, незаконний лов риби тощо), диверсії, тероризм, зрештою – злочин агресії?

2. В дисертації представлено досить цікавий з теоретичної точки зору та не безперспективний – з практичної, підхід до концептуалізації запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах Європейського Союзу. При цьому як напрями розгортання запобіжної діяльності виділено такі основні: 1) шахрайство і розкрадання коштів європейських фондів, а також зловживаннях у сфері оподаткування; 2) корупційні правопорушення; 3)

легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; 4) організована та транснаціональна економічна злочинність. Як видається, такі напрями не позбавлені можливості для удосконалення. По-перше, навряд чи доцільно об'єднувати у єдиний кримінально-превентивний трек протидію шахрайствам та ухиленню від сплати податкам. Це досить різнохарактерні кримінальні практики, що відтворюються за геть різними схемами, серед відмінних категорій суб'єктів, детерміновані різними факторами та, відтак, вимагають інакших підходів у запобіжній діяльності. По-друге, поза увагою залишився напрям протидії виробництву, збуту, контрабанді підроблених, фальсифікованих товарів, що порушують права інтелектуальної власності. Не зайвим було б в цьому контексті звернути увагу на директиви Європейського Парламенту та Ради 2004/48/ЄС від 29.04.2004 року про захист прав інтелектуальної власності та 2015/2436/ЄС від 16.12.2015 року про наближення законодавств держав-членів щодо торговельних марок. Ці директиви презентують систему стандартів із вжиття заходів, застосування процедур та засобів правового захисту, у тому числі кримінально-правового, кримінологічного, необхідних для забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності, запобігання вчиненню відповідних кримінальних правопорушень економічної спрямованості. Однак, на жаль, вони залишились поза увагою дисертантки.

3. В дисертації наведено цікаві з теоретичної та прикладної точок зору дані про такий пріоритетний напрям кримінально-превентивної діяльності у країнах-членах ЄС як запобігання вчиненню розкрадань (привласнень, розтрат) коштів є європейських фондів різного рівня. Втім, пізнавальний та практико перетворювальний потенціал наукових результатів цього аналізу залишився не до кінця розкритим. Зокрема вельми корисними могли б стати відповідні кримінологічні специфікації у контексті вже розробленої (у загальних контурах) у вітчизняній кримінологічній науці концепції перехідного правосуддя й прогнозованих для нього криміногенних ризиків. Одним з таких є ризик розкрадань ресурсів спеціальних фондів відновлення,

що, як правило, і як засвідчує досвід низки країн, що проходили постконфліктне відновлення, створюються після завершення бойових дій та сприяють переходу суспільстві від стану війни до миру. Певна річ, перспектива миру в Україні ще не має чітких часових та змістовних означень, до яких можна було б прив'язати кримінологічне прогнозування, планування. Втім, гадаємо, проактивна природа запобіжної діяльності та кримінологічного мислення диктує необхідність вже зараз формувати таку собі кримінологічну екосистему перехідного правосуддя в Україні, в структурах якої запобігання корупції, зловживанням із фондовими ресурсами є одними з найбільш гострих перспективних викликів.

4. В дисертації презентовано в цілому повну та загалом коректну систему суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням економічної спрямованості в Україні. Водночас деяким браком наукової уваги характеризується підсистема посткримінальної превенції, в якій важливу роль відіграє Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Від ефективності діяльності цього суб'єкта, в тому числі й зокрема у співпраці з іноземними правоохоронними органами, органами фінансової розвідки, залежить успішність запобіжної діяльності через фактори зниження мотивації кримінально протиправної поведінки, її економічної привабливості, створення ризиків блокування можливостей користування майном, одержаним кримінально протиправним шляхом.

5. Викликає інтерес використана в дисертації категорія «кримінологічна розвідка». Згадки про неї за текстом є спорадичним (с. 5, 27, 170, 220), а її зміст не визначено, не дивлячись на те, що вона потрапила навіть до переліку питань при опитуванні працівників Національної поліції (питання № 17, додаток Б). Відтак виникає потреба або розвинути цю потенційно корисну для теорії і практики запобігання кримінальним правопорушенням категорію, або аргументовано відмовитись від неї, не створюючи надмірного та необов'язкового навантаження на кримінологічну терміносистему.

Наведені зауваження і питання у своїй більшості мають дискусійний характер та в цілому не знижують якості здійсненого Т. М. Давиденко дослідження. Це дає підстави для ***головного висновку***: дисертація за темою «Кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки (на матеріалах практики країн Європейського Союзу)» відповідає сучасним вимогам, які пред'являються до робіт такого рівня, зокрема й тим, що передбачені Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, зі змінами та доповненнями), є завершеною кваліфікаційною науковою роботою у галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право». Вона містить отримані особисто наукові результати – системне та обґрунтоване вирішення важливої наукової проблеми, що полягає у розробці синтетичної європейської кримінологічної моделі запобігання злочинності у сфері економіки, а також розробленні на цій основі перспективних рекомендацій щодо імплементації європейського досвіду до кримінально-превентивних систем в України. Її авторка – Тетяна Михайлівна Давиденко – оволоділа методологією наукового дослідження та заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
завідувач кафедри
кримінального права і кримінології
навчально-наукового інституту № 1
(підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України)
Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор **Юрій ОРЛОВ**